

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 43, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 04.11.2025

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 15.12.2025

Sayfa / *Page*: 198-210

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Dr. Öğr. Üyesi Serkan Cihan

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk

Dili ve Edebiyatı Bölümü

serkancihan@karatekin.edu.tr

TARAMA SÖZLÜĞÜ-TÜRKÇE SÖZLÜK SÖZ VARLIĞI KARŞILAŞTIRMASI: SIFATLAR

Öz

13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmış eserlerden derlenen ve kelimeleri tanıklarıyla birlikte aktaran *Tarama Sözlüğü*, tarihsel bir sözlüktür. 1935-1977 yılları arasında iki ayrı dizi hâlinde yayımlanan bu çalışma, toplam 12 ciltten oluşmaktadır. İlk aşamada, Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin'in öncülüğünde 1943-1957 yılları arasında 160 eser taranmış ve bu taramaların sonucunda dört ciltlik *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* hazırlanmıştır. Ardından, 1963-1972 yılları arasında 67 eserin daha incelenmesiyle sözlüğün altı ciltlik devamı ortaya konmuştur. Bu ciltlere, 1974-1977 yılları arasında hazırlanan *Ekler* ve *Dizin* kısımları da eklenmiş ve eser son hâline kavuşmuştur. Zamanla *Türkçe Sözlük*'ün kapsamının genişlemesi, *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan pek çok kelimenin de çıkarılmasını gerektirmiştir. Bu durum, *Tarama Sözlüğü*'nün yenilenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim bugüne kadar yapılan çalışmalarda, yeni eserlerin söz varlığı doğrultusunda sözlüğe yeni kelimelerin eklenmesi gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir. Bununla birlikte, tersine bir yaklaşımla, *Türkçe Sözlük*'te bulunan kimi kelimelerin *Tarama Sözlüğü*'nden çıkarılması gerekliliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışma, söz konusu ihtiyaca katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada yalnızca sıfatlar üzerinde durulmuş ve her iki

sözlükte de aynı anlam ve yapıyla kullanılan toplam 164 madde belirlenmiştir. Bu sıfatlar, *Tarama Sözlüğü* ile *Türkçe Sözlük*'teki anlamları karşılaştırmalı olarak tablo hâlinde sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tarama Sözlüğü, Türkçe Sözlük, sıfatlar, söz varlığı.*

COMPARISON OF THE LEXICAL ITEMS IN THE SCANNING DICTIONARY OF TURKISH - TURKISH DICTIONARY: ADJECTIVES

Abstract

The Scanning Dictionary of Turkish (Tarama Sözlüğü) is a historical dictionary compiled from works written in Turkey Turkish between the 13th and 19th centuries, presenting words together with their attestations. Published in two series between 1935 and 1977, the work consists of a total of twelve volumes. In the first stage, under the leadership of Ömer Asım Aksoy and Dehri Dilçin, 160 works were examined between 1943 and 1957, resulting in the preparation of a four-volume Dictionary of Texts with Attestations (*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*). In the following period, between 1963 and 1972, 67 additional works were scanned, and the dictionary was expanded into six more volumes. To these volumes, the Supplements and Index sections, prepared between 1974 and 1977, were added, giving the dictionary its final form. The primary principle taken into account in its compilation was to include Turkish words that are either no longer in use today or have undergone semantic or morphological changes. Over time, the expansion of the *Turkish Dictionary's* scope has necessitated the removal of many words from *The Scanning Dictionary of Turkish*. Conversely, it should also be considered that certain words included in the *Turkish Dictionary* ought to be removed from *The Scanning Dictionary of Turkish*. The present study was prepared with the aim of contributing to this need. The study focused only on adjectives, and a total of 164 items that are used with the same meaning and structure in both dictionaries have been identified. These adjectives will be presented in tabular form together with their meanings as recorded in both *The Scanning Dictionary of Turkish* and the *Turkish Dictionary*.

Keywords: *The Scanning Dictionary of Turkish, Turkish Dictionary, adjectives, vocabulary.*

Giriş

Tarama Sözlüğü, 13. yüzyıldan günümüze kadar kaleme alınmış toplam 227 eserin taranmasıyla oluşturulmuş kapsamlı bir sözlüktür. Sözlük, günümüzde artık kullanılmayan ya da anlam ve biçim bakımından değişime uğramış Türkçe kelimeleri içermektedir. İlk kez 1943-1957 yılları arasında Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin'in öncülüğünde *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* adıyla dört cilt hâlinde yayımlanmıştır. Ancak her bir cilt yalnızca 30-50 eser taramasına yer verdiği için, bir ciltte bulunmayan kelimeleri diğer ciltlerde aramak zorunlu hâle gelmiştir. Bu dört ciltte

toplam 160 eserin söz varlığı derlenmiştir. Daha sonraki yıllarda sözlüğün kullanımında karşılaşılan bu zorluğu ortadan kaldırmak amacıyla ciltler bir araya getirilmiş ve mevcut eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır (TDK 2019: V–VI). Bunun ardından 160 esere 67 eser daha eklenmiş ve sözlük 1963-1972 yılları arasında altı ciltlik bir yapı kazanmıştır. Daha sonra *Ekler* ve *Dizin* ciltleri de eklenerek 1974-1977 yılları arasında *Tarama Sözlüğü* adıyla yayımlanmış ve eser nihai biçimine kavuşturulmuştur. Yerli ve yabancı birçok araştırmacının farklı alanlarda başvurduğu bu çalışma, Dilçin tarafından kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla tanıksız biçimde tek cilt hâline getirilerek yeniden düzenlenmiş ve yayımlanmıştır. İlk baskısı 1983'te yapılan bu eser, *Yeni Tarama Sözlüğü* adıyla basılmış, çalışmanın sonuna ayrıca Arap-Latin harfli bir dizin eklenmiştir (Dilçin 2013: 7).

Bu kapsamlı sözlüğün giriş bölümünde, “Kitabın Düzenlenmesinde Tutulan Yollar” başlığı altında, eserin hazırlanış süreci, dikkate alınan ilkeler ve sözlükbirimlerin düzenlenme yöntemi gibi sözlük yapımına ilişkin esaslar 14 madde hâlinde açıklanmıştır. Bunun ardından, sözlüğün ilk baskıya göre farklılık gösteren yönleri önsözde beş maddeyle aktarılmıştır. Ayrıca eserin imlasına ilişkin bilgiler verilmiş; sözlük hazırlanırken yararlanılan kaynaklar ise en eskiden başlanarak kronolojik sıraya göre, kısaltmaları ve ait oldukları yüzyıllar belirtilmek suretiyle listelenmiştir (TDK 2019). Ortaya konan bu eser, sözlükbilim açısından çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Bununla birlikte, sözlüğün kelime hazinesi, yeni çalışmalarla ortaya çıkan bulgular ve *Türkçe Sözlük*'ün her geçen gün genişleyen söz varlığı nedeniyle yenilenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Türkçenin önemli bir kategorisi olan sıfatlar, isimlerden önce kullanılarak onları niteleyen sözcüklerdir. Bazen sıfatlar da isimler gibi kullanılabilir ancak kullanım biçimlerine göre aralarında önemli bir fark olduğu açıktır. İsimler, tek başlarına soyut veya somut bir kavramı ifade edebiliyorken sıfatların böyle bir özelliği yoktur. Sıfatlar, sadece varlıklara ait özellikleri nitelik bakımından belirtir. Yani varlık ve nesnelere bağlı kavramları ifade eder. Bu nedenle de bir varlığın adı olamaz. İsimler birçok çekim ekini alabildiği hâlde sıfatlarda bu durum farklıdır. Bu ekleri aldıkları durumlarda sıfat niteliğini kaybedip ad grubunda değerlendirilirler (Korkmaz 2014: 335-36). Sıfatlar, sahip olduğu bu özelliklerin yanı sıra tarihî metinlerde toplumun kültürel, sosyal ve düşünsel yapısını da yansıtır. Tarihî metinlerimizden bugüne kadar ulaşan sıfatların bir kısmı anlam değişimlerine uğramış, bir kısmı da kullanımdan düşerek sözlüklerde arkaik unsurlar hâlinde kalmıştır. Bu nedenle sıfatlar üzerine yapılacak çalışmalar, Türkçenin gelişim sürecinin ortaya konmasına ve söz varlığının tarihsel dönemlerde yaşadığı değişimlerin tespit edilmesinde önemli katkılar sunar.

Şu ana kadar sözlük üzerine yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, esere katkı sağlama yönündedir (Köksal 2009; Yılmaz & Demir 2009; Yılmaz & Demir 2010; Yılmaz & Demir 2012; Sır 2013; Yılmaz 2014a; Yılmaz 2014b; Yavuz 2015; Yılmaz 2017; Yavuz & Küçükballı 2017; Demir 2017; Yılmaz 2020; Gaddar 2021; Karaca 2021; Murad 2021; Dünder 2020; Erkinay Tamtamış 2022; Çebi 2022; Cihan 2023; Güven 2024; Cihan 2025). Ancak, bunun tam tersine yönelik çalışmaların da yapılması gerektiği açıktır. Zira sözlüğün hazırlanışında esas alınan ölçütlerden biri, günümüzde kullanılmayan, başka bir ifadeyle *Türkçe Sözlük*'te yer almayan kelimelerin dâhil edilmesidir. Bu nedenle, artık *Türkçe Sözlük*'te bulunan pek çok kelimenin sözlükten çıkarılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İnceleme

Tarama Sözlüğü'nün ilk basımının ilk cildi, 1943 yılında yayınlanmıştır. İkinci cilt, 1945'te ilk cilde ek olarak elli eserin taranmasıyla elde edilen verilerin ilk cilde eklenerek A-İ arası kelimeleri kapsayan, genişletilmiş biçimiyle yeniden basımı şeklinde olmuştur. İkinci cilt, 1953 yılında K-Z arası kelimeleri kapsayan basım olmuştur. Üçüncü cilt 1954 yılında, dördüncü ve son cilt 1957 yılında basılmıştır. Bu dört eserde toplam 160 eserin tarama verileri bulunuyordu. *Türkçe Sözlük*'ün ilk basımı ise 1945 yılında gerçekleşmiştir. Yani sözlüğün ilk cildi oluşturulurken *Türkçe Sözlük* daha yayımlanmamıştı. *Türkçe Sözlük*'ün ikinci basımı 1955 yılında olmuştur, bu da *Tarama Sözlüğü*'nün son cildinden iki yıl öncesine denk gelmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nün önsözünde sözlüğün oluşturulma yöntemi olarak "...bugünün sözlüğü Kurum tarafından ayrıca hazırlanmış olduğundan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü'ne daha ziyade şimdi kullanılmıyan veya yaygın olmıyan eski kelimeler alınmıştır" ifadesi yer almaktadır (TDK 1943: VI). Sözlük oluşturulurken temel nokta da bu olmuştur ancak *Türkçe Sözlük*'ün de eşzamanlı yazımı nedeniyle bu iddianın gerçekleştirilme noktasında zorlukları olduğu açıktır.

Tarama Sözlüğü'nün ikinci basımı, ilk cildi 1963'te olmak üzere, ikinci cilt 1965, üçüncü cilt 1967, dördüncü cilt 1969, beşinci cilt 1971, altıncı cilt 1972'de yayımlanmıştır. Eserin Ekler kısmı 1972 ve Dizim bölümü ise 1977 yılında olmak üzere sekiz cilt şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, ilk eserden farklı olarak 67 eserin daha taramalarını içeriyordu. Yani söz varlığı, ilk yayına göre biraz daha hacimli biçimiyle günümüze kadar yenilenme yapılmadan gelmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nün Ekler ve Dizin kısmını saymazsak o döneme kadar *Türkçe Sözlük*'ün 1945, 1955, 1959, 1966 ve 1969 yıllarında olmak üzere beş farklı basımı yapılmıştır. *Türkçe Sözlük*'ün ilk basımında da *Tarama Sözlüğü*'ne alınan kelimelerin sözlüğe dahil edilmemesi gerektiği "Günümüzde kullanılmıyan dünkü kitap sözleri, Türkçe iseler ayrıca hazırlanmakta olan Tarama Sözlüğüne alınacakları gibi, yabancı olanlar için de ya Divan Edebiyatı Sözlüğüne bir ek, yahut ikinci bir kitap yazılmak işi ayrı bir çalışma konusu olarak sonraya bırakıldı" (TDK 1945: Önsöz) şeklinde vurgulanmıştır.

Türkçe Sözlük'te, ilk yayınından bugüne madde başı sayısı bir hayli artmıştır. Sözlüğün 1945'teki ilk basımında madde başı 25.574, 6.530 madde içi; 1955'teki ikinci yayında 25.516 madde başı, 10.222 madde içi, 1959'daki üçüncü basımda 27.033 madde başı, 10.788 madde içi kelime ve kelime grubu bulunmaktaydı. Dördüncü yayında 27.013 madde başı, 10.656 madde içi; beşinci yayında 27.753 madde başı, 10.717 madde içi; altıncı basımda 31.693 madde başı, 13.485 madde içi; yedinci basımda 40.836 madde başı, 18.891 madde içi; sekizinci basımda 46.824 madde başı, 16.496 madde içi; dokuzuncu basımda 60.152 madde başı, 13.555 madde içi; onuncu basımda 63.818 madde başı, 13.589 madde içi ve on birinci basımda 77.005 madde başı, 15.287 madde içi bulunmaktaydı (TDK 2011: XVI-XX). Şu an hâlihazırda son baskısı elimizde bulunan ve karşılaştırmaya konu olan *Türkçe Sözlük*'ün on ikinci basımında ise 82.135 madde başı ve 18.133 madde içi olmak üzere 1.756.396 sözcükten oluşmakta (TDK 2023: XI). Sözlüğün ilk basımından günümüze madde başı ve madde içi sayılarının ortalama üç kat arttığı gözlemlenmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nün de *Türkçe Sözlük*'le paralel olarak yenilenmesi bir ihtiyaç hâline gelmiştir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu da *Tarama Sözlüğü*'nün tarihsel malzemeyi tam anlamıyla kapsayıp kapsamadığı meselesidir. Bu sözlük oluşturulurken kullanılan kaynaklar sınırlıdır. Bu kaynaklar kullanılarak oluşturulan sözlüğün yeni çalışmalarla birlikte söz varlığının da

genişleyeceğine kuşku yoktur. Nitekim son yıllarda bu bağlamda yazılan birçok makale de mevcuttur. Yeni çalışmaların ışığında sözlüğe de eklenmesi gereken sözcüklerin sayısı da artmaktadır. Örneğin 2025 yılında yayımlanan bir çalışmada yer alan şu sözcüklerin Tarama Sözlüğü'nde yer almadığı görülmektedir: *ateş oyunu* 'havai fişek'; *şorolop* 'yalan, kandırma'; *taklaş-* 'takılmak, peşine takılmak' (Hayırsever ve Akıl 2025: 31, 58, 132). Bu gibi nedenlerle sözlüğün basılı olması yerine çevrimiçi bir şekilde kullanıma sunulması, bu bağlamda bir korpus (bütüncü) oluşturulması, hem içeriğinin yenilenmesini hem de kullanımının çok daha sağlıklı bir şekilde olmasını sağlayacaktır.

Tarihî metinlerin kelime dağarcığı üzerine inşa edilen *Tarama Sözlüğü*, yeni eserlerin ortaya çıkması ve *Türkçe Sözlük*'e yapılan eklemeler sonucunda yenilenme ihtiyacı duymaktadır. Bu çalışmanın temel çıkış noktası da söz konusu sözlükte yer alan sıfatlar olmuştur. İki sözlüğün son basımları üzerinde yapılan karşılaştırma sonucunda bin civarı ortak kelime varlığı tespit edilmiştir. Tek çalışmada bu ortak söz varlığını ortaya koymak neredeyse imkânsız olduğu için çalışma, farklı alt başlıklara ayrılarak bölünmüştür. Bu çalışma da sıfatlara ayrılmıştır. *Tarama Sözlüğü* ile *Türkçe Sözlük*'ün son yayımları karşılaştırılarak yapılan inceleme neticesinde aynı anlamda kullanılan toplam 164 sıfat tespit edilmiştir. Tablodaki madde açıklamalarındaki numaralar, sözlükte verilen anlam sıralamasını ifade etmektedir. Eğer tek anlam varsa, numara kullanılmamıştır. Tespit edilen sıfatların anlamları, aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak sunulmuştur:

Sayı	Kelime	<i>Tarama Sözlüğü</i>	<i>Türkçe Sözlük</i>
1	alaca	1. Karışık renkli.	2. İki veya daha çok renkli; alacalı.
2	arı	1. Temiz, pak, saf.	2. Temiz.
3	aydın	1. Münevver, ziyadar, ışıklı.	1. Işık alan, ışıklı, aydınlık olan.
4	aylak	1. Boş, işsiz, işe yaramaz, kalp.	Yapacak bir işi olmayan, boş duran (kimse).
5	bay	1. Zengin, müstağni.	1. Parası, malı çok olan, zengin (kimse).
6	bilge	Âlim, hakim, bilgin.	1. Geniş ve derin bilgi sahibi olan, bunu en doğru ve yararlı biçimde kullanan, iyi ahlaklı, olgun ve örnek (kimse); hakim.
7	bilgiç	Her şeyi bilen, anlayan.	1. Bilgili olan (kimse).
8	bilici	Bilgin, hakim, âlim.	1. Bilme özelliği taşıyan, bilen.
9	bön	Saf, ahmak.	Saf.
10	buçuk	Yarım, yarı.	... ve yarım.
11	can	1. Sevimli, sevgili.	7. Sevgi ve yakınlık duygusu ile kendisine bağlanılan.
12	çakır	4. Bir gözü mavi, bir gözü siyah olan.	1. Açık mavi, hareli ela (göz).
13	çapar	1. Karışık renkli, benekli.	1. Benekli, alacalı (hayvan ve bitki).
14	çiğnem	Bir kere çiğnenecek kadar.	Çiğnemlik
15	çiğnek	Çok çiğnemen, üzerinden çok gelinip geçilen.	2. isim Üzerinden çok geçilmiş, çok çiğnenmiş toprak
16	daz/dazlak	Kel, saçsız.	1. dazlak.
17	değme	1. Her, her bir, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele. 2. Beğenilmiş, seçilmiş.	1. Herhangi bir. 2. Seçkin.
18	dölek	3. Sükûn ve asayiş içinde. 4. Temkinli. 5. Sakin ve itaatli.	1. Ağırbaşlı, uslu, ağır davranışlı olan.
19	duru	1. Saf, temiz, berrak. 2. Durgun, rakit.	1. Bulanıklığı olmayan; berrak.
20	düz	1. Düzgün.	1. Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan; yeksan.

21	er	3. Kahraman olan.	3. Yiğit, bahadır, kahraman.
22	ergen	Bekâr, evli olmayan.	2. bekâr.
23	erincek	Üşengen, tembel.	Tembel, üşenen (kimse).
24	erkeksi	Erkek gibi, erkek tavırlı.	Erkeği andıran, erkeğe benzeyen, erkek gibi; erkeğimsi, maskülen.
25	ertesi	Ertesi gün.	Bir günün, haftanın, ayın, mevsimin, yılın ardından gelen (gün, hafta, ay, mevsim, yıl); ferdası
26	esen	Sağ salim, rahat, mesut, sıhhati yerinde.	Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli olan; salim.
27	eskice	Eski.	Biraz eski, çok yeni olmayan.
28	gerek	2. Lazım, muktezi.	3. Gerçekleşmesi zorunlu olarak beklenen; lazım.
29	gerekli	Lüzumlu.	Yapılması, olması veya bulunması uygun olan, yerinde olan; lüzumlu, mukteza, muktezi, zaruri.
30	gerçek	1.1. Doğru, dürüst, hakiki, sahih.	4. Yalan olmayan.
31	göçer	Gezer, bir yerde durmaz, göçebe.	Göçebe.
32	göçkün	Taşınır eşya.	1. Göçecek duruma gelmiş.
33	gök	1. Mavi. 2. Yeşil.	4. Bu renkte olan.
34	gökçek	Güzel, sevimli (kimse).	Güzel, sevimli, hoş.
35	günlük	Gündelik, ücret.	1. O günkü, o günle ilgili.
36	görklü	Güzel, temiz, iyi, mübarek, mukaddes, cazibeli, gösterişli.	Güzel, gösterişli.
37	gür	1. Kesif, sık, gümrah. 2. Kuvvetli, çok, bol.	1. Bol ve güçlü olarak çıkan veya fışkıran.
38	gözsüz	Kör.	2. Gözü görmeyen.
39	ham	Çiğ, iyi pişmemiş.	1. Yenecek kadar olgun olmayan (meyve).
40	hırlı	İyi, hayırlı, uğurlu.	1. İşinde doğru, uslu, iyi (kimse).
41	hayta	Zorba, asi, şaki.	2. Başiboş, bir baltaya sap olamamış (kimse).
42	ıhlman	Ilık, ılıkça.	Sıcaklığı çok yüksek veya çok düşük olmayan (yer, iklim); mutedil.
43	ırak	Uzak.	1. Uzak.
44	içkici	Sarhoş, ayyaş.	Ayyaş.
45	ikiz	Bir çift, iki tane.	4. Birbirinin eşi olan, iki taneden meydana gelmiş.
46	iri	Kaba, sert, katı, kalın.	1. Olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyüklüğü olan; müşekkel, ince karşıtı.
47	işbu	Bu, işte bu.	Bu, özellikle bu.
48	kaba	Büyük, iri, kocaman.	2. Taneleri iri.
49	kamu	1. Bütün, hep, her.	3. Bütün.
50	karı	1. İhtiyar, yaşlı. 2. Eski, köhne.	3. Yaşlı, ihtiyar.
51	karma	Karışık, katışık.	3. Ayı türden olan öğelerin karıştırılmasıyla oluşmuş; muhtelit, kompozit.
52	kart	Yaşlı, ihtiyar.	1. Tazeliği geçmiş; körpe karşıtı. 2. Yaşlı.
53	katı	3. Haşın, şiddetli, sert, kırıcı.	1. Sert, yumuşak karşıtı.
54	kavlak	Tüyü, kılı dökülmüş.	1. Kabuğu dökülmüş.
55	kaypak	Kaygan.	1. Kayağan.
56	kekeç	Kekeme, peltek, pepeme.	Kekeme.
57	keleş	1. Yiğit, cesur, bahadır. 2. Pek yakışıklı, pek güzel.	1. Yiğit, cesur, bahadır olan. 2. Yakışıklı, sevimli, güzel olan.

58	kızılsı	Kızılımsı, kızıla çalar.	Kızılımsı.
59	koca	İhtiyar.	2. yaşlı (III).
60	kolay	Müsait, elverişli, elverişli iş, uygun şey.	1. Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen; asan, güç (II) ve zor karşıtı.
61	kunt	Sağlam, kuvvetli, sert, katı.	Ağır, kalın, dayanıklı ve sağlam.
62	kuru	2. Boş, faydasız, abes, bihude, nafile, değersiz. 4. Yalnız, sade.	10. Heyecanı, tadı olmayan, tekdüze. 11. Akıcı olmayan, duygudan yoksun
63	kutlu	Uğurlu, hayırlı, mübarek.	Uğurlu.
64	kutsuz	Uğursuz, meşum.	1. Uğursuz, kötü, menhus.
65	kuz	Güneş görmeyen serin yer.	Gölgede kalan (yan).
66	küsülü	Dargın, gücenik, küsmüş.	Aralarında dargınlık, küskünlük bulunan.
67	mutlu	Saadete ermiş, mesut.	1. Yaşadıklarından veya karşılaştıklarından dolayı hoşnutluk içinde bulunan; ongun (I), saadetli, bahtiyar, berhudar, hümayun, mesut.
68	ne	1. Hangi.	4. hangi.
69	nice	2. Çok, birçok, hayli.	2. birçok.
70	oğuz	1. Mübarek, pak, iyi yaradılışlı.	İyi huylu (kimse).
71	ol	1. 1. O. 2. Öbür, diğer.	1. O gösterme sıfatı.
72	olmaz	Olmayacak, lüzumsuz, yersiz, münasebetsiz.	1. İmkânsız, gerçekleşemez, gayrimümkün olan.
73	oransız	2. Hadsiz, hesapsız, ölçüsüz.	Kendinde oran bulunmayan; nispetsiz.
74	oturaklı	Etrafına göre basık, oturmuş.	2. Yerinde sağlam duran.
75	öğür	Eş, birbirine alışmış olan (canlılar).	3. Alışılmış, yadırganmaz olmuş; menus.
76	ölümcül	Ölüm hâlinde bulunan.	1. Ölümle sona erme ihtimali olan veya ölümle sona eren.
77	ölümlü	Ölmeye mahkûm, ölmek üzere olan, muhtazar.	1. Sonunda mutlaka ölecek olan; kalımsız, fâni.
78	örtülü	Mestur, kapalı, gizli.	3. Gizli, saklı olan.
79	öte	2. Öbür taraf, ileri.	3. Bulunulan yere göre karşı yanda olan.
80	özge	Başka, gayri, maada.	Başka.
81	pek	Katı, sert, sıkı, sağlam.	1. Sert. 2. Sağlam, dayanıklı.
82	puluç	Erkekliği olmayan kimse, innin, süstendam.	Cinsel gücü olmayan (erkek).
83	pusarık	2. Sisli, dumanlı (hava).	1. Puslu, puslanmış, sisli.
84	pürtüklü	Pütür pütür olan.	Pürtüğü olan.
85	saçık	Saçılmış, dağınık.	Saçılmış, serpilmiş.
86	sağ	1. Sağlam, sıhhatte.	1. Sağlam, esen.
87	sak	1. Müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı.	1. uyanık (I).
88	salma	Başı boş, yularsız, serbest.	6. Başiboş gezen (hayvan).
89	salt	Yalnız, sadece.	2. İçine, kendisine yabancı hiçbir şey karışmamış.
90	sarp	Çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert, keskin, güç yetmez.	2. Güç, zor olan.
91	sası	1. Fena, murdar. 2. Pis kokulu.	1. Çürük ve küf kokusu çıkaran.
92	sayrı	Hasta.	Hasta.
93	seme	Şaşkın, sersemleşmiş, sersem, ahmak.	Sersem, ahmak, alık.
94	sınık	1. Kırık. 2. Mağlup, münhezim.	1. Kırık, çıkık.

			2. Yenilmiş, bozguna uğramış.
95	sıyrık	Utanma perdesini kaldırmış, terbiye ve hayası kıt.	4. Utanması olmayan.
96	sokur	Tek gözlü.	3. Bir gözü kör.
97	sökel	Hasta.	3. Hasta.
98	sölpük	Derisi buruşuk, sarkık.	1. Sarkık.
99	sulak	Su alınacak, su içilecek yer, suvat.	1. Suyu olan, suyu bol (yer).
100	şişik	Şişmiş.	Kabarık olan.
101	tatarı	Az pişmiş (yemek).	Tam pişmemiş.
102	tay	Hayvan yükünün bir dengi; denk, eş, misil.	2. Denk, eşit, eş olan (I).
103	tekin	Beyhude, abes, boş.	1. Boş, içinde kimse bulunmayan (I).
104	tırıl	Çıplak, züğürt.	1. Çıplak ve zayıf. 2. Parasız, züğürt.
105	tor	1. Toy, acemi.	2. Toy, acemi kimse (II).
106	torlak	1. Genç, acemi, toy.	1. Genç, toy olan.
107	tortop	Derlenip toparlanmış olarak.	Bütünüyle top biçiminde, yusuvarlak (olan).
108	туру	1. Saf, temiz, berrak.	1. Bulanıklığı olmayan; berrak.
109	tutsak	Esir.	2. Gitmesine, serbestçe hareketine engel olunan.
110	tutuk	2. Kapalı, örtülü.	7. Kapalı, tıkalı olan.
111	tutulu	Kapalı, müphem, takitli.	1. Tutulmuş.
112	tuzlak	Tuz hasıl olan yerler, tuzla.	Otları tuzlu olan veya ot bitmeyen, çorak, verimsiz (yer); tuzla.
113	tülek	2. Tüy değiştirmiş.	Tüyleri değişmiş (kuş veya kümes hayvanı).
114	uçar	Uçan.	Uçan, uçucu olan.
115	utlu	Utangaç, mahcup.	Utanma duygusu olan.
116	ulam ulam	Sıra sıra, arka arkaya.	Sıra sıra.
117	ulu	3. Çok büyük. 4. İtibarlı, şerefli.	1. Erdemleri bakımından çok büyük, yüce olan; azametli. 2. Çok yüksek, çok büyük olan (şey).
118	uyanık	Agâh, haberdar.	4. Yapacağı işi bilen, dikkatli ve tetikte olan; sak (I), müteyakkız.
119	uyur	Uyuyan, uyumakta olan.	1. Uyuyan, uyku hâlinde olan.
120	uyuzlu	Uyuz, uyuz hastalığına yakalanmış olan.	Uyuz hastalığı olan (kimse).
121	uz	2. Usta, mahir, hazık, tecrübeli, dikkatli, uyanık.	2. İşe yatkın; becerikli, mahir.
122	üstün	Üst, üstteki.	2. Birine veya bir şeye göre nitelik bakımından daha yüksek, daha elverişli olan; yeğin, faik.
123	üşengen	Tembel, çok üşenen, ihmalci.	Üşengeç.
124	var	2. Hepsi, olancası, mevcudu.	1. Mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı.
125	yaban	1. Issız kır, ova, insandan hali yer.	5. Issız.
126	yad	Yabancı, ecnebi, garip.	Yabancı.
127	yahşi	İyi, güzel.	1. Çok iyi. 2. Çok güzel.
128	yakışık	Uygun, mütenasip, yakışmış.	2. isim Yakışıklı delikanlı.

129	yalabık	Parlak.	3. Parıltılı.
130	yalan	Yalancı, vefasız, sözünde durmaz.	2. isim Yalancı kimse.
131	yaldırak	Ak, parlak, ışıklı.	Parlak, cilalı olan.
132	yalıncak	Çıplak, uryan, cascavlak.	Çıplak.
133	yaltak	Riyakâr, mütebasbıs, yaltaklanan, müdaheneci, dalkavuk, mürâi.	Dalkavuk.
134	yamacı	Ayakkabı yamayan.	isim Ayakkabı yamayan, onaran kimse.
135	yaman	2. Fena, kötü, hoş olmayan.	2. Kötü, korkulan (kimse).
136	yanaz	İnatçı, aksi, huysuz, kavgacı.	Ters, huysuz (kimse).
137	yanşak	Çok sözlü, boşboğaz, geveze.	Yersiz ve çok konuşan.
138	yapışak	Yapışkan.	2. isim Yapışkan özelliği olan nesne.
139	yaramaz	Faydasız, boş, uygunsuz, zararlı, fena, kötü.	1. Uygun ve yararlı olmayan, bir işe yaramayan.
140	yarar	1. İşe yarayan, faydalı.	3. Yarayan, elverişli, uygun olan.
141	yaraşıklı	Yakışıklı, süslü.	Yaraşan, uygun, yakışır.
142	yaş	1. Taze.	2. Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış; taze.
143	yavuz	1. Fena, kötü.	3. Kötü.
144	yavuklu	Nişanlı, adaklı, namzet.	1. Nişanlı.
145	yayan	Yaya.	1. Yürüyerek giden.
146	yeğ	1. Daha iyi, üstün, efdal.	Bir başkasından daha çok beğenilip tercih edilen, üstün görülen; müreccah.
147	yeğın	Üstün, faik, galip, kuvvetli, şiddetli, baskın.	1. Şiddetli. 2. Üstün (I).
148	yeğrek	Daha iyi, müreccah, efdal, elyak, üstün.	Daha iyi, daha üstün.
149	yeni	Yeni, taze.	1. Kullanılmamış veya az kullanılmış olan; cedit, eski karşıtı.
150	yetkin	Olgun, kemale gelmiş, ergin.	Olgun.
151	yıkık	Yıkıntı, enkaz.	Yıkılmış olan.
152	yıprak	2. Yıpramış, fersude.	Yıpranmış, aşınmış, eski.
153	yırık/yirik	Biraz yırtık, az yarık.	Yırtılmış.
154	yırtlak	Göz kapağı, yaralanıp iyi olduktan sonra, şeklini değiştirmiş olan göz ve böyle gözlü olan kimse.	Göz kuyruğu yırtılmış gibi açık duran (göz).
155	yiğıt	Genç, delikanlı.	1. Güçlü, yürekli olan (kimse); alp, celadetli, yağız, dilaver.
156	yitik	Kayıp, zayı edilen şey.	1. Kayıp. 2. Kaybedilmiş, yitirilmiş.
157	yoğun	1. Çapta kalın. 3. İri, büyük. 4. Kalınlık. 5. Kaba, sert, şedit.	5. Şişman, iri, tımbul olan. 6. Kaba, kalın, iri olan (elek, iğne).
158	yoz	4. Sürülmemiş ve ekilmemiş (yer).	1. Doğada olduğu gibi kalarak işlenmemiş olan.
159	yönsüz	1. Sebepsiz, bir veçhi olmaksızın, beyhude.	1. Yönü olmayan. 2. Amaçsız.

160	yüce	2. Münezzeh, arı, uzak.	Nicelik, nitelik, erdem vb. bakımlardan en üstün olan; ali, muazzez, uca (II), ulvi, mürtefi.
161	yüklü	Gebe, hamile.	8. Gebe.
162	yülük	Matruş, tüysüz.	Ustura ile kesilmiş (kıl).
163	yürekli	Yiğit, korkmaz, cesaretli, cesur.	Tehlikeyi korkusuzca karşılayan, hiçbir şeyden korkusu olmayan; koçak.
164	yüreksiz	1. Korkak, cesaretsiz.	Yürekli olmayan; yalımı alçak.

Tablo 1: *Tarama Sözlüğü-Türkçe Sözlük* Ortak Sıfatlar

Sonuç

Tarama Sözlüğü, Türkiye Türkçesinin tarihî gelişimini gösteren, yayımlandığı ilk günden itibaren yalnızca Türkologlar tarafından değil, farklı bilim dallarındaki araştırmacılar tarafından da sıkça başvurulmuş temel kaynaklardan biridir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, eski metinlerin taranarak Türkçe söz varlığının derlenmesindeki temel amaç, dilin yabancı kökenli unsurlardan arındırılarak ve dilin sadeleştirilmesiydi. Bu hedef büyük ölçüde gerçekleşmiş olsa da sözlük incelendiğinde Arapça ve Farsça kökenli pek çok kelimenin varlığını sürdürdüğü görülecektir. Bu nedenle, sözlüğün amacına uygun olarak bu tür kelimelerin çıkarılması gerekliliği ortadır. *Tarama Sözlüğü*'nün en belirgin özelliği, madde başlarının tarihî dönemlerde kaleme alınmış eserlerden alınan alıntılarla desteklenmesidir. Sözlükte yer alan maddeler, dönemin metinlerinde kazandıkları anlamlarla birlikte verilmiş; kullanıldıkları cümle, eserin adı ve ilgili sayfa ya da varak numarası belirtilerek işaretlenmiştir. Bu yöntem, sözlüğü yalnızca bir kelime hazinesi değil, aynı zamanda Türk dilinin tarihî seyrini takip için de önemli bir konuma getirmiştir.

Hazırlanmış dönem için son derece kapsamlı bir çalışma niteliği taşıyan *Tarama Sözlüğü*, ilerleyen yıllarda aynı dönemi kapsayan pek çok yeni eserin ortaya konulmasıyla birlikte yenilenme ihtiyacı duymaktadır. Ortaya konulan bu eserlerdeki dizin ve sözlük bölümleri incelendiğinde, *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan pek çok kelimeye rastlanmaktadır. Bu durum, araştırmacılara yeni bir çalışma alanı oluşturmuş ve sözlüğe söz varlığı katkısı sağlama amacıyla pek çok çalışmanın kaleme alınmasını sağlamıştır. Öte yandan, *Tarama Sözlüğü* yalnızca söz varlığı bakımından değil, hazırlanış yöntemi açısından da çeşitli eleştirilerin odağında olmuştur. Özellikle bu çalışmada da değinilen, sözlüğün oluşturulma ilkelerine aykırı biçimde yer alan bazı sıfatların sözlükten çıkarılması gerekliliği dikkat çekmektedir. Bu tür unsurlar, eserin metodolojik tutarlılığını zedeleyen noktalar olarak değerlendirilmektedir. Bu aşamada yapılması gereken en doğru adım, yeni bir sözlük hazırlama ekibi oluşturulması ve mevcut eleştiri ve önerilerin dikkate alınarak sözlüğün modern sözlükbilim ilkeleri doğrultusunda yeniden hazırlanmasıdır. Böylelikle hem Türkçenin tarihî söz varlığını daha eksiksiz biçimde yansıtan, hem de çağdaş sözlükbilim anlayışına uygun bir kaynak ortaya konulabilecektir.

Türkçe Sözlük'ün ilk yayının bu yana on iki farklı basımı yapılmış ve sözlükteki madde başı sayısı ortalama üç katı kadar artmıştır. *Tarama Sözlüğü* ise ikinci basımından sonra herhangi bir değişime uğramadan aynı söz varlığıyla günümüze kadar gelmiştir. Her iki sözlükte de farklı kelime türlerinden birçok ortak söz varlığı bulunmaktadır. Sıfatlar bağlamında yapılan bu karşılaştırmada da 164 ortak sıfat tespit edilmiştir. *Türkçe Sözlük*'te madde başlarında kelime türleri belirtilirken *Tarama Sözlüğü*'nde belirtilmemiştir. Aynı kelime, bir sözlükte ad olarak, diğerinde sıfat olarak kullanımları

tespit edilmiştir. *Görkem* kelimesi *Türkçe Sözlük*'te ad olarak, *Tarama Sözlüğü*'nde sıfat olarak geçmektedir. Aynı şekilde *yılanıcı* kelimesi *Türkçe Sözlük*'te ad, *Tarama Sözlüğü*'nde sıfat şeklinde kullanılmıştır. Aynı şekilde *kovuk*, *hoşluk* kelimeleri de birinde ad, birinde sıfat şeklinde ifade edecek şekilde geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nün bu anlamda da bir düzenlemeye ihtiyacı olduğu açıktır. Tespit edilen 164 sıfattan 5 tanesi (*can*, *ham*, *kunt*, *seme*, *yaban*) Farsça kökenlidir. *Tarama Sözlüğü*'nün oluşturulma ilkelerinden olan "eski metinlerde ve lehçelerde yer alan öz Türkçe söz varlığını ortaya koyma" nedeni ile sözlükteki Arapça ve Farsça kelimelerin de sözlükten çıkarılması yerinde olacaktır.

Bu çalışmayla *Türkçe Sözlük* ve *Tarama Sözlüğü*'nde bulunan, aynı anlamda kullanılan ortak sıfatlar tespit edilmiştir. Bu sıfatların bir kısmı, farklı anlamlarla da sözlükte yer almaktadır ancak tabloda sadece ilgili anlam işaretlenmiş, ortak olmayan diğer anlamlar yansıtılmamıştır. Bu nedenle bazı sıfatların tamamı değil, sadece ilgili anlam sözlükten çıkarılmalıdır. Aynı şekilde bir sıfatın farklı yazımları da mevcuttur, bu durumda da sadece ilgili yazım çıkarılmalıdır.

Kaynaklar

- Cihan, Serkan (2023). "XIX. Yüzyıla Ait Bir Münacatname ve Tarama Sözlüğü'ne Katkıları". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), s. 1553-1567.
- Cihan, Serkan (2025). "Tuḥfe-i Mübârizi'nin *Tarama Sözlüğü*'ne Katkıları Üzerine", *Türk Dili Alanında Uluslararası Araştırmalar-II*, Ed. Şahin Yıldız, s. 37-60.
- Çebi, İ. Sabri (2022). "Ahmed-i Dâî'nin Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir'inden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkıları". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 104-124.
- Demir, Nurettin (2017). "Kemâloğlu'nın Ferahnâme'sinden Tarama Sözlüğü'ne katkılar. International Congress on Afro-Eurasian Research II", *II. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmalara Kongresi Bildiriler Kitabı*, 148-151.
- Dilçin, Cem. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Dündar, A. İshak (2020). "Tercüme-i Sıhâh-ı Cevherî'den (Vankulu Lugatı) Tarama Sözlüğü'ne Katkıları". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 5, 158-166.
- Erkınay Tamtamış, H. Kübra (2022). "Yunus Emre Divanı'ndan Tarama Sözlüğü'ne Katkıları". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı), 171-190.
- Gaddar, Zeliha (2021). "Süleymân-nâme'nin Söz Varlığı (77. Cilt) ". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 71 (Haziran), 129-147.
- Güven, Ömer (2024). "Risâletü'l-İslâm Adlı Eserden Tarama Sözlüğü'ne Katkıları". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 315-344.
- Hayırsever, H. ve Uğur Akıl (2025). *Ignác Kúnos'tan Üç Karagöz Oyunu*. Ankara: Erkmen Yayıncılık
- Karaca, M. Mustafa (2021). "Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkıları". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 100-109.
- Korkmaz, Zeynep (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara.

- Köksal, M. Fatih (2009). "Edirneli Nazmî ve Çağdaşlarının Eserlerinden Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü'ne Katkılar". *Turkish Studies*, 4(5), 249-261.
- Murad, Selim (2021). "Nizâmü'l-Edviye'den Tarama Sözlüğü'ne Katkılar". (Ed. S. Murad-M. Kaçar), *DBY (Dün Bugün Yarın) Yayınları*, 331-388.
- Sır Dünder, A. Nezihi (2013). "Hikayet-i Ashabi'l-Kehif'ten Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkılar". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9 (36), 149-162.
- Tekin, T. (2003). *Makaleler I* (E. Yılmaz & N. Demir, Haz.). Grafiker Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1945). *Türkçe Sözlük* (1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1943-1957). *Tarama Sözlüğü I-IV*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1963-1977). *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük* (11. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Tarama Sözlüğü: XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla*, (Haz.: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Türkçe Sözlük* (12. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, Orhan ve Fatih N. Küçükbalı (2017). "Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-Nebî Adlı Eserinden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 353-380.
- Yavuz, Serdar (2015). "Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkı-anonim Cerrâh-nâme Örneği". *Turkish Studies*, 10(8), 2175-2204.
- Yılmaz, Emine (2014a). "Ferec ba'd eş-şidde, Behcetü'l Hadâyık ve Kısas-ı Enbiya Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I". *Turcology and Linguistics Éva Ágnes Csató Festschrift* (Demir, N., Karakoç, B. ve Menz, A. Eds.). (469-477). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2014b). "Ferec ba'd eş-şidde, Behcetü'l Hadâyık ve Kısas-ı Enbiya Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II". *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı* (Demir, N. ve Yıldırım, F., Eds.) (321-325). Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2017). "Ferec ba'd eş-şidde, Behcetü'l Hadâyık ve Kısas-ı Enbiya Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III". *Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Armağanı* (419-423). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2020). "Ferec ba'd eş-şidde, Behcetü'l Hadâyık ve Kısas-ı Enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığına katkılar IV". *Turkic Linguistics and Philology*, 2, 1-6.
- Yılmaz, Emine ve Nurettin Demir (2009). "Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I". *Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth*. (ed. Emine Yılmaz-Süer Eker-N. Demir). *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 495-517.
- Yılmaz, Emine ve Nurettin Demir (2010). "Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II". *Studies on the Turkic World. Festschrift in Honour of Stanisław Stachowski*. (ed. E. Mańczak- Wohlfeld and B. Podolak), 215-226.
- Yılmaz, Emine ve Nurettin Demir (2012). "Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19(1), 159-168.

Elektronik Kaynaklar

URL-2: Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:18.09.2025).

URL-3: Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:18.09.2025).